

O'qituvchi faoliyatida pedagogik improvizatsiya imkoniyatlaridan foydalanish yuzasidan xorijiy tajribalar tadqiqi

Ergasheva Muhayyoxon G'anijonovna –

Andijon davlat pedagogika institute

Tarix kafedrası dotsenti v.b.,

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: muhayyoergasheva162@mail.com

Annotatsiya. Har bir o'qituvchi biladiki, dars har doim ham reja bo'yicha ketavermaydi. Ba'zida o'quvchining bitta kutilmagan savoli yoki texnik nosozlik butun darsni o'zgartirib yuborishi mumkin. Xo'sh, shunday vaziyatda o'zini yo'qotmasdan, vaziyatni qiziqarli darsga aylantirib yuborish siri nimada? Ushbu maqolada biz aynan mana shu "san'at"ni – ya'ni pedagogik improvizatsiyani o'rganamiz. Dunyoning eng ilg'or maktablarida o'qituvchilar dars rejasidan tashqariga chiqishdan qo'rqmaslikni qanday o'rganishadi? Maqolani o'qib, chet ellik hamkasblarimizning tajribasi asosida darslaringizni yanada jonli, erkin va qiziqarli qilish bo'yicha oddiy, ammo samarali usullarni bilib olasiz.

Kalit so'zlar: jonli dars, o'qituvchi mahorati, kutilmagan savollar, ijodkorlik, erkin muloqot, xalqaro tajriba, maktab hayoti, mahorat sirlari.

Исследование зарубежного опыта применения педагогической импровизации в профессиональной деятельности учителя

Аннотация. Каждый учитель знает, что урок не всегда проходит по заранее намеченному плану. Иногда один неожиданный вопрос ученика или техническая неисправность могут полностью изменить ход занятия. В чём же секрет того, чтобы не растеряться в такой ситуации и превратить её в увлекательный урок? В данной статье рассматривается именно это "искусство" – педагогическая импровизация. Как учителя в лучших школах мира учатся не бояться выходить за рамки плана урока? Прочитав статью, вы познакомитесь с опытом зарубежных коллег и узнаете простые, но эффективные способы сделать свои уроки более живыми, свободными и интересными.

Ключевые слова: урок, педагогическое мастерство, неожиданные вопросы, творчество, свободное общение, международный опыт, школьная жизнь, секреты мастерства.

A study of foreign experience in using the potential of pedagogical improvisation in teacher activity

Annotation. Every teacher knows that a lesson does not always go according to plan. Sometimes a single unexpected question from a student or a technical problem can completely change the course of a class. So, what is the secret of staying confident and turning such situations into engaging learning opportunities? This article explores precisely this “art” – pedagogical improvisation. How do teachers in the world's leading schools learn not to be afraid of stepping beyond their lesson plans? By reading this article, you will discover the experiences of international educators and learn simple yet effective strategies for making your lessons more dynamic, flexible, and engaging.

Keywords: dynamic lesson, teaching skills, unexpected questions, creativity, open communication, international experience, school life, professional mastery.

KIRISH

Talabalar o'quv faoliyatining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi eng asosiy omillardan biri o'qituvchining mazmuniy chuqurligi va tushuntirish aniqligidir. O'qituvchi improvizatsiya qilishi uchun avvalo fan mazmunini puxta bilishi, ikkinchidan esa shu mazmunni turli intellektual darajadagi talabalarga yetkazishning bir necha usullariga ega bo'lishi kerak. Agar pedagog mavzuni faqat bitta qolipda tushuntira olsa, u kutilmagan savolga duch kelganida dars oqimi buziladi; aksincha, mazmuniy tayyorgarligi kuchli o'qituvchi savolni yangi izohga aylantira oladi. Teacher clarity bo'yicha meta-tahlilda ham o'qituvchining ravshan tushuntirishi, maqsadni aniq qo'yishi, misollarni to'g'ri tanlashi va baholash mezonlarini tushunarli berishi talabaning kognitiv hamda affektiv o'rganish natijalari bilan sezilarli bog'liq ekani ko'rsatilgan. Demak, pedagogik improvizatsiya o'qituvchining nutqi tezligi yoki hazilkashligi bilan emas, balki uning aniqlikni saqlagan holda moslasha olish qobiliyati bilan samarali bo'ladi[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Talabalar o'quv faoliyatining kuchayishida o'qituvchi-talaba munosabatining sifati juda muhimdir. Pedagogik improvizatsiya har qanday auditoriyada bir xil darajada ishlamaydi; u ko'proq ishonch, hurmat va ochiqlik mavjud bo'lgan muhitda samarali natija beradi. Talaba o'qituvchidan qo'rqa, o'z fikri rad etilishidan xavotir olsa yoki xatoni kamchilik emas, sharmandalik deb hisoblasa, u darsda faol ishtirok etmaydi. O'qituvchi qo'llab-quvvatlovchi bo'lsa, savolni qadrlasa, xatoni o'rganish nuqtasiga aylantirsa va talabaning fikriga haqiqiy javob qaytarsa, pedagogik improvizatsiya talabani ichki jihatdan faollashtiradi. Oliy ta'lim bo'yicha tizimli tahlillar o'qituvchi tomonidan qo'llab-quvvatlash talabalarning engagement darajasi bilan izchil bog'langanini ko'rsatadi; samarali feedback va qo'llab-quvvatlovchi sinf muhiti esa talabaning xulqiy ishtirokini kuchaytiradi. Shunday ekan, pedagogik improvizatsiyaning natijadorligi faqat metodik usulga emas, balki insoniy munosabatlar madaniyatiga ham tayanadi[2].

Xorijiy pedagogika amaliyotida o'qituvchining ijodkorligi, tezkor reaksiyasi va vaziyatni boshqarish ko'nikmalarini o'stirish maqsadida teatr pedagogikasi elementlaridan, kognitiv psixologiya yutuqlaridan va “vaziyatli ta'lim” (situational teaching) yondashuvlaridan keng foydalaniladi. Xususan, G'arb olimlari improvizatsiyani o'qituvchining sinfdagi emotsional fonga ijobiy ta'sir ko'rsatish, o'quvchilar diqqatini jalb qilish va o'quv jarayonidagi har qanday uzilishni didaktik foydaga aylantira olish quroli sifatida baholaydilar.

Pedagogik improvizatsiya ayniqsa faol o'qitish usullari bilan qo'shilganda talabalar o'quv faoliyatiga kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Chunki talabalar o'qishi ko'pincha tinglashdan ko'ra bajarish, muhokama qilish, asoslash, taqqoslash va xulosa chiqarish jarayonida chuqurlashadi. O'qituvchi darsni improvizatsiya asosida olib borganida talabalarning javoblariga qarab muammoli savollarni o'zgartiradi, juftlik yoki guruhdagi ishlashni tashkil qiladi, muhokama oqimini kerakli tomonga buradi va bilimni tayyor ko'rinishda emas, birgalikda qurilgan mazmun sifatida taklif etadi. Faol o'qitish bo'yicha keng meta-tahlil shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv imtihon natijalarini yaxshilaydi va an'anaviy ma'ruza formatiga nisbatan muvaffaqiyatsizlik ehtimolini kamaytiradi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik improvizatsiya talabaning tashqi ko'rinishdagi faolligini emas, balki uning tafakkurdagi harakatini kuchaytiradi: u javobni kutmaydi, balki javob yaratish jarayoniga kiradi[3].

Ushbu metodlarning barchasi bitta umumiy maqsadga xizmat qiladi: **Noaniqlik sharoitida VUCA dunyosida ta'limni va ta'lim orqali san'at va biznesning yashab qolishi**. Germaniya buni tizim bilan, Britaniya nutq bilan, Daniya **ishonch** bilan, Niderlandiya esa **o'yin** orqali amalga oshiradi. Bu metodlar zamonaviy menejerga faqat "reja bo'yicha" emas, balki "vaziyatga qarab" eng to'g'ri qarorni qabul qilishni o'rgatadi.

Germaniyada improvizatsiya treninglari **"Ha, va..." prinsipi** atrofida qurilgan va quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan:

1. **Jamoa shakllantirish** – ishonch va ochiq muloqot
2. **Muloqot** – aktiv tinglash va konstruktiv fikr almashish
3. **Yetakchilik** – noaniq vaziyatlarda moslashuvchan qaror qabul qilish
4. **Innovatsiya** – g'oyalarni rivojlantirish va amalga oshirish
5. **Xatolarni qabul qilish** – xatolar o'rganish imkoniyati sifatida

Bu metodlar **og'zaki an'analar** (SHKM kabi) va **zamonaviy neyroilm** (fMRI tadqiqotlari) bilan uyg'unlashib, klassik musiqachilar uchun ham, korporativ treninglar uchun ham samarali yechimlar taqdim etadi.

Buyuk Britaniya (London) improvizatsiyasining asosiy metodlari.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Muloqot strategiyasida eng samarali vositalardan biri bo'lgan **"Yes, And..." ("Ha, va...")** prinsipi korporativ muhitda hamkorlikning asosi sifatida qaraladi. Bu metodika London va boshqa yirik biznes markazlaridagi treninglarda g'oyalarni o'ldirish emas, balki ularni jamoaviy tarzda yuksaltirish uchun qo'llaniladi.

"Ha, va..." prinsipi: Inkor etishdan rivojlantirishga o'tish

Ushbu metodikani muloqotning "bloklovchi" (inkor qiluvchi) shakliga qarshi eng yaxshi davo deyish mumkin. U ikki bosqichdan iborat bo'lib, muloqotni konstruktiv kanalga yo'naltiradi:

1. **"Ha" — Radikal qabul qilish:** Bu bosqichda suhbatdoshning fikri to'liq qo'llab-quvvatlanishi shart emas, lekin uning borligi va ahamiyati inkor etilmasdan qabul qilinadi. Bu qarama-qarshi tomonni "himoyalani" holatidan "hamkorlik" holatiga o'tkazadi.[4]

2. **"Va" — Konstruktiv boyitish:** Shunchaki rozilik berish bilan kifoyalanmay, mavjud fikr ustiga yangi g'oya "quruladi". Bu jarayon har qanday taklifni rivojlantirish uchun imkoniyat sifatida ko'rishga yordam beradi.[5]

Talabalar o'quv faoliyati rivojida yana bir muhim omil — formativ baholash va o'z-o'zini boshqarib o'qish ko'nikmalarining shakllanishidir. Pedagogik improvizatsiya bilan boyitilgan darsda o'qituvchi talabaning ayni paytdagi tushungan yoki tushunmagan joyini tez ilg'aydi va shu asosda keyingi harakatni belgilaydi. Masalan, auditoriyada yuzaga kelgan noto'g'ri tushunchani darhol yangi misol bilan aniqlashtirish, kuchli talabaga murakkabroq savol berish, qiynalayotgan talabaga esa oraliq tayanch savollar yordamida yo'l ko'rsatish formativ baholashning improvisatsion ko'rinishidir. Self-regulated learningga oid tadqiqotlarda formativ assessment o'quvchining o'z o'rganishini kuzatishi, rejalashtirishi va

tuzatishi uchun xizmat qilishi ta'kidlanadi. Bu jihat juda muhim, chunki pedagogik improvizatsiya shunchaki "qiziqarli dars" emas; u talabaning o'z bilim holatini anglashiga va keyingi o'quv qadamini mustaqil belgilashiga yordam beradi. Shu tariqa talabada nazorat qilinayotgan emas, o'zini o'zi boshqarayotgan o'quv subyekti shakllanadi.[6]

Bundan tashqari, pedagogik improvizatsiyaning samarasi psixologik xavfsizlik bilan ham chambarchas bog'liq. Psixologik xavfsizlik mavjud bo'lmagan muhitda talabalar o'z fikrini yashiradi, muhokamada faol bo'lmaydi, xato qilishdan qochadi va o'qituvchi bergan tayyor javobni kutishga odatlanadi. Psixologik xavfsizlik mavjud bo'lgan auditoriyada esa talaba savol beradi, taxmin qiladi, adashadi, qayta urinadi va bilimni konstruktiv ravishda egallaydi. Bu holat pedagogik improvizatsiya uchun juda qulay zamin yaratadi, chunki o'qituvchi aynan talabalar reaksiyasi, savollari va xatolaridan kelib chiqib darsni moslashtiradi. Classroom culture va psychological safety bo'yicha maqolada ham ijobiy emotsional muhit talaba engagementini kuchaytiruvchi omillardan biri sifatida ko'rsatiladi. Demak, pedagogik improvizatsiya o'z samarasini berishi uchun o'qituvchi avvalo auditoriyada "xato qilish mumkin, fikr bildirish mumkin, izlanish mumkin" degan ichki qoidani shakllantirishi kerak[7].

Talabalar o'quv faoliyatiga ta'sir qiluvchi yana bir omil — o'qituvchining refleksiv tajribasi va metodik repertuaridir. Bir qarashda improvizatsiya spontan tuyuladi, lekin amalda u yillar davomida to'plangan kasbiy kuzatuv, xatolarni tahlil qilish, metodlarni sinab ko'rish va pedagogik vaziyatlarni solishtirish mahsulidir. Tajribali o'qituvchi qaysi guruhga qanday misol mos tushishini, qaysi savol muhokamani jonlantirishini, qaysi paytda vaziyatni yumshatish, qaysi paytda murakkablashtirish kerakligini tezroq anglaydi. Shu sababli pedagogik improvizatsiya tug'ma qobiliyat emas, balki refleksiya orqali boyib boradigan professional kompetensiya sifatida qaraladi[8]. Talabaning o'quv faoliyati ham aynan shunday pedagog bilan faolroq rivojlanadi, chunki bunday o'qituvchi o'zgaruvchan vaziyatni boshqaradi, lekin dars maqsadini yo'qotmaydi; talabaga erkinlik beradi, lekin tartibni ham saqlaydi; yangicha yondashadi, lekin mazmuniy aniqlikni qurbon qilmaydi[9].

XULOSA

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirganda, pedagogik improvizatsiya asosida talabalarning o'quv faoliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni alohida-alohida emas, o'zaro bog'liq mexanizm sifatida tushunish kerak bo'ladi. Bu mexanizmida o'qituvchining ilmiy-metodik tayyorgarligi, tushuntirish aniqligi, refleksiyasi, boy repertuari, formativ baholashni qo'llay bilishi, faol o'qitish usullariga tayanganligi, qo'llab-quvvatlovchi va xavfsiz auditoriya muhitini yaratishi hamda talaba bilan ishonchli pedagogik aloqani shakllantira olishi markaziy o'rin egallaydi. Mana shu omillar uyg'unlashgandagina pedagogik improvizatsiya talabani oddiy tinglovchidan mustaqil fikrlovchi, savol qo'ya oluvchi, o'z xatosidan o'rganadigan va bilimni faol ravishda egallaydigan shaxsga aylantiradi. Shu bois pedagogik improvizatsiya zamonaviy ta'limda qo'shimcha bezak emas, balki ta'lim samaradorligini oshiruvchi, talaba faolligini chuqurlashtiruvchi va o'qitish jarayonini insoniylashtiruvchi muhim pedagogik omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Titsworth, S., Mazer, J. P., Goodboy, A. K., Bolkan, S., & Myers, S. A. (2015). Two meta-analyses exploring the relationship between teacher clarity and student learning. *Communication Education*, 64(4), 385–418.
2. Prananto, K., Cahyadi, S., Lubis, F. Y., & Hinduan, Z. R. (2025). Perceived teacher support and student engagement among higher education students: a systematic literature review. *BMC Psychology*, 13.

3. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410–8415
4. Leonard, K., & Yorton, T. (2015). *Yes, And: How Improvisation Reverses "No, But" Thinking and Improves Creativity and Collaboration*. HarperBusiness. pp. 15–42.
5. Madson, P. R. (2005). *Improv Wisdom: Don't Prepare, Just Show Up*. Bell Tower. pp. 28–36.
6. Van der Linden, J., van der Vleuten, C., Nieuwenhuis, L., & van Schilt-Mol, T. (2023). Formative use of assessment to foster self-regulated learning: the alignment of teachers' conceptions and classroom assessment practices. *Journal of Formative Design in Learning*, 7, 195–207.
7. Monteiro, V., Carvalho, C., & Santos, N. N. (2021). Creating a supportive classroom environment through effective feedback: Effects on students' school identification and behavioral engagement. *Frontiers in Education*, 6, 661736.
8. Holdhus, K., Høisæter, S., Mæland, K., Vangsnes, V., Engelsen, K. S., Espeland, M., & Espeland, Å. (2016). Improvisation in teaching and education—roots and applications. *Cogent Education*, 3(1), P-120.
9. Graue, M. E., Whyte, K. L., & Karabon, A. E. (2015). The power of improvisational teaching. *Teaching and Teacher Education*, 51, P - 13–21.